

PRESENTACIJA RAZVOJA NOB-a NA KOZARI U MUZEJSKIM POSTAVKAMA

Kozarska ofanziva, koja obuhvata operacije njemačkih, ustaških i domobranskih snaga na području Kozare od 10. juna do 30. jula 1942. godine,¹⁾ kao i ostali historijski događaji koji su se na ovom području odvijali u toku NOR-a i revolucije, izazivaju veliko interesovanje muzejskih radnika u čitavom razdoblju poslije rata. U tom periodu istražena je i obrađena obimna i raznovrsna muzejska građa (fotografije, trodimenzionalni predmeti, dokumenti, štampa i dr.), tako da danas postoje realne mogućnosti za jednu cjelovitiju muzejsku prezentaciju ovih značajnih historijskih događaja naše bliske prošlosti.

Prvi pokušaj da se muzejskim sredstvima neposredno i upečatljivo prezentiraju ta historijska zbivanja, učinio je Muzej revolucije Bosne i Hercegovine (tada Muzej narodne revolucije Bosne i Hercegovine) 1958. godine.²⁾ Iako je u to vrijeme dobar dio muzejske građe bio još uvijek nedovoljno istražen i prikupljen, ova izložba predstavljala je ne samo »historijsko i herojsko pregovaranje krvave herojske epopeje Kozare snagom svoje vlastite doživljene i proživljene historijske istine«³⁾ nego i u »muzeološkom smislu jedan sasvim novi doprinos u načinu izlaganja i oživljavanja detalja, većih i manjih cjelina, problema, historijskih činjenica i istina naše narodne revolucije, NOB-e uopće.«⁴⁾ Bogatstvo izloženih muzejskih eksponata, smjela i atraktivna tehnička realizacija⁵⁾ izazvali su u to vrijeme veliki interes šire javnosti u čitavoj Bosni i Hercegovini, što najbolje govori i broj posjetilaca koji je iznosio preko sto hiljada.⁶⁾ Međutim, treba naglasiti, da autori i organizatori ove izložbe, prilikom izrade idejno-historijske koncepcije i tematsko-ekspozicionog plana, nisu zaboravili ni dvije osnovne komponente: prosvjetno-pedagošku i naučnu, koje mora sadržavati svaka suvremena muzejska postavka. Ta činjenica neosporno je doprinijela da se na najbolji način prenesu željene poruke posjetiocima, a istovremeno da se putem naučne istine pokaže i na ovom primjeru sva veličina borbe naših naroda i narodnosti u toku NOR-a i revolucije. Autor idejno-historijske koncepcije i tematsko-ekspozicionog plana bio je Idris Čejvan, a projektant arh. Ivan Štraus.

Treba, takođe, istaći još jedan izuzetan napor priređivača ove izložbe. Naime, u toku trajanja izložbe »Kozara«, posjetiocima je bilo omogućeno da dobiju publikaciju koja je za tu priliku bila štampana.⁷⁾ Pisana neposredno,

1) Vojna enciklopedija, Beograd, 1972, knj. 4, str. 674 (drugo izdanje).

2) Izložba »Kozara« otvorena je 4. januara 1958. godine u auli Narodne i univerzitetske biblioteke (Vijećnica) u Sarajevu.

3) Pavle Franjković: »Izložba 'Kozara', Muzeji (Muzeološko-konzervatorski časopis), Zagreb, 1956–1957, br. 11–12, str. 185.

4) Isto.

5) Muzejski materijal bio je izložen u, za tu priliku, posebno izrađenim vitrinama, tako da je svaka vitrina – u cjelokupnoj muzejskoj postavci – predstavljala posebnu cjelinu. Time je bilo omogućeno svakom posjetiocu da se koncentriše na pojedinačne događaje, a istovremeno i da ne izgubi kontinuitet ukupne izložbene materije.

6) Podatke o broju posjetilaca na Izložbi »Kozara« dobio sam od Pedagoške službe Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine.

7) Nusret Idrizović: Kozara, Izd. Muzej narodne revolucije NR BiH, Sarajevo, 1957.

svima razumljivim i tečnim književnim izrazom, brojnim zanimljivim podacima bogato ilustrirana, činila je jedinstvenu cjelinu sa muzejskom postavkom i time u znatnoj mjeri doprinijela kompletnom utisku i novim saznanjima svakog posjetioca o herojskoj borbi partizanskih boraca i naroda Kozare.

Drugi, cjelovitiji, prikaz kozarske epopeje, kao i događaja koji su joj prethodili i fragmentarno događaja nakon ofanzive, predstavlja tematska izložba »Kozara u ljeto 1942. godine« postavljena prilikom proslave 30-godišnjice bitke na Kozari u organizaciji Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine.⁸⁾ Ova tematska izložba obuhvatila je 6 tema i 14 pozicija sa 178 raznovrsnih muzejskih eksponata.⁹⁾ Namjena autora, da se putem autentičnih muzejskih eksponata istakne masovnost, herojstvo, nepokolebljivost, bratstvo i jedinstvo naroda Kozare i partizanskih boraca, provedena je konsekventno kroz čitavu izložbu. To, pored ostalih karakteristika i događaja prikazanih na izložbi, i čini okosnicu izložbe, a istovremeno omogućava gledaocima da dobiju cjelovitu i upečatljivu sliku o veličini herojske borbe i doprinosu boraca i naroda Kozare protiv neprijatelja i kvistinga u toku NOR-a i revolucije. Rezimirajući napred navedeno, može se slobodno reći, da ova tematska izložba (razumije se, uz izvjesne korekcije i dopune, naročito u pogledu prezentiranja autentičnih trodimenzionalnih eksponata) može nedvojbeno poslužiti kao osnovica u daljem radu na stalnoj postavci Memorijalnog muzeja Kozare na Mrakovici, u čemu je i njena posebna vrijednost.

Prezentacija Kozare u muzejskim institucijama koje prikazuju NOR i revoluciju u većini slučajeva data je dosta oskudno. Možda bi od ovih trebalo izdvojiti Vojni muzej JNA u Beogradu i Muzej revolucije Bosne i Hercegovine u Sarajevu, koji su, s obzirom na vremenski period koji obrađuju i mnoštvo historijskih događaja obuhvaćenih na stalnim postavkama, ipak dali odgovarajuće mjesto kozarskoj epopeji u sklopu ostalih historijskih zbivanja.

U Vojnom muzeju obrađena je ova tema sa osam eksponata.¹⁰⁾ U skladu sa karakterom ove naše renomirane muzejske institucije, gotovo svi izloženi muzejski predmeti prikazuju vojni aspekt bitke na Kozari. Međutim, i pored toga, gledaoci posmatrajući izložene eksponate, mogu dobiti bar osnovne informacije o samom toku bitke u ljeto 1942. godine i stradanjima naroda Kozare u vrijeme izvođenja vojnih operacija.

8) Autor Izložbe Je Nadežda Mitrašević, viši kustos Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine, a projektant Ing. arh. Zlata Babajić - Ugljen. Izložba je sada eksponirana na Mrakovici u Memorijalnom muzeju Kozare.

9) Izložba obuhvata sljedeće teme i pozicije:

1. Ustanak na Kozari 1941. godine
 - Djelatnost KPJ na pripremama za ustanak
 - Formiranje prvih oružanih jedinica NOP-a i njegove značajnije akcije 1941. godine
2. Zločini okupatora i kvistinga
 - Teror i represalije okupatora i kvistinga
3. Oružane akcije Drugog krajiškog NOP odreda do juna 1942. godine
 - Borbe za manja mjesta i prijedorska operacija
 - Formiranje Prve krajiške NOU brigade
 - Stvaranje prve partizanske avijacije
4. Organizovanje slobodne teritorije na Kozari do ljeta 1942. godine
 - Formiranje i djelatnost NOO-a
 - Djelatnost društveno-političkih organizacija
 - Manifestacija bratstva i jedinstva
5. Neprijateljska ofanziva na Kozaru od 10. juna do 31. jula 1942. godine
 - Voine operacije u toku ofanzive
 - Stradanje naroda, zbjegovi i masovni progoni stanovništva od strane okupatorskih i kvistinga snaga
6. Kozara nakon ofanzive
 - Kozara nakon ofanzive
 - Omasovljenje i dalji razvoj NOP-a na Kozari
 - Doprinos naroda Kozare u NOR-u i revoluciji

(Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Tematsko-ekspozicioni plan Izložbe »Kozara u ljeto 1942. godine«).

10) Izloženi su sljedeći eksponati:

- Neprijateljska ofanziva na Kozaru od 10. juna do 18. jula 1942. godine, karta.
- Josip Mažar Soša, zamjenik komandanta 2. krajiškog NOP odreda, fotografija.
- Nijemci sprovode narod s Kozare juna 1942. godine, fotografija.
- Prva krajiška narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku Krajinu od 4. Jula 1942. godine, dokument.
- Dvije puške i dva pištolja sa zajedničkom legendom: Partizansko oružje sa Kozare – ostalo na položajima za vrijeme neprijateljske ofanzive, trodimenzionalni predmeti.

Na stalnoj izložbi Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine u Sarajevu izloženo je 18 muzejskih eksponata,¹¹ preko kojih gledaoci mogu sagledati i dobiti niz raznovrsnih informacija potrebnih za razumijevanje veličine herojske borbe naroda i boraca Kozare. Ako se pri tom uzme u obzir, da prethodni događaji prezentirani na izložbi (Prijedorska operacija i formiranje partizanske avijacije) i događaji koji slijede nakon kozarske ofanzive, čine u izvjesnom smislu jedinstvenu cjelinu, onda se može reći da je Kozara na ovoj stalnoj izložbi relativno dosta dobro prezentirana.

U Muzeju revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije u Beogradu izložene su samo tri fotografije koje se odnose na zbivanja na Kozari.¹² Uzimajući u obzir prostor i materiju koju ovaj Muzej obrađuje na svojoj stalnoj postavci, možda bi to bilo i dovoljno, da se pomenute fotografije isključivo ne odnose na aspekte koji nisu karakteristični samo za Kozaru, već i za svako drugo područje naše zemlje u toku NOR-a i revolucije (odvođenje naroda od strane neprijatelja u logore, zbjeg i dovlačenje artiljerije na položaj). Akceptirajući navedene činjenice, ipak se nameće zaključak da Kozara na ovoj postavci nije gotovo ni predstavljena. Uvažavajući razloge i teškoće pred kojima su se nalazili muzejski radnici, prilikom izrade cjelokupne postavke, u jasno izraženoj namjeri da prezentiraju gledaocima što više događaja iz svih krajeva naše zemlje, ne može biti razlog za ovako oskudno i neupečatljivo prikazivanje ovih u historiji NOR-a i revolucije značajnih i po svojim dimenzijama izuzetnih historijskih događaja.

U ostalim muzejskim institucijama u našoj zemlji (Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu i drugim) muzejski eksponati, koji se odnose na Kozaru, prezentirani su u sklopu pojedinih tema i najčešće se odnose na progone i deportacije naroda sa Kozare, a u okviru tematike koja obrađuje zločine okupatora i kvislinga.

Prilikom rada na analizi prezentiranih muzejskih materijala o zbivanjima na Kozari u toku NOR-a i revolucije u dosadašnjim muzejskim postavkama, jasno se može uočiti odsustvo niz značajnih komponenata koje su sastavni dio historijskih događaja ne samo onih koji su se odigrali na Kozari, nego uopće u toku NOR-a i revolucije. Naime, u historijskim muzejima, a posebno muzejima i muzejskim postavkama iz NOR-a i revolucije, veoma je česta pojava da se neprijatelj vrlo malo — fragmentarno ili nikako ne prikazuje. Njegova snaga — ljudska i materijalna, ostaje nepoznata posjetiocima. Zbog toga, oni se, s pravom, često pitaju — a gdje je neprijatelj protiv koga se vodila borba? To pitanje naročito je prisutno prilikom obilaska muzejskih postavki mlađih posetilaca (školske i radničke omladine) i stranaca-turista, koji nisu doživjeli NOR i revoluciju. Saznanja stečena putem drugih medija — televizije, filma i drugih — ne mogu prilikom razgledanja muzejske postavke u potpunosti upotpuniti tu prazninu. Koliko je značajno ovo pitanje za cjelovitije sagledavanje pojedinih događaja, možda se najbolje može pokazati na primjeru Kozare. Za vrijeme izvođenja kozarske ofanzive, ukupna jačina njemačkih i kvislinških snaga bila je oko 40.000 dobro naoružanih vojnika, potpomognutih avijacijom, tenkovima, oklopnim vozovima, mađarskim riječnim patrolnim čamcima na Savi, velikim brojem teškog naoružanja i drugom ratnom opremom.¹³

11) Prezentirana je sljedeća muzejska grada:

Pet fotografija, deset raznih primjeraka "Krajiških novina", reljef na kojem su date partizanske i neprijateljske snage angažovane u ofanzivi na Kozari od 10. juna do 17. jula 1942. godine, zatim opštinski i seoski NOO-i, sreski komiteti i Okružni komitet KPJ, partizanske tehnike, bolnice, ambulante i drugo, stihovi Skendera Kulenovića "Stojanke majke Knežopoljke", dijazopozitiv koji prikazuje majku Kozarčanku sa djecom, čija je pozadina umjetnički oblikovana od strane akad. slikara Marija Mikullća.

12) Izložene fotografije imaju sljedeće predmetne legende:

— Nijemci odvođe u logor zbjeg zarobljen na Kozari, jula 1942.

(Ova fotografija predstavljena je na panou veličine oko 4 kvadratna metra, a prikazuje majku Kozarčanku sa djecom),

— Zbjeg Kozra 1942. (Fotografija je data u mjenjaču I, s obzirom da prikazuje sličnu materiju iz ostalih krajeva zemlje, gotovo je za većinu gledalaca neuočljiva),

— Izvlačenje partizanske artiljerije na Kozari 1943. godine.

13) Vojna enciklopedija, knj. 4, str. 674.

Nasuprot ovim neprijateljskim snagama, nalazilo se oko 3.500 partizanskih boraca, što jasno govori o višestrukoj nadmoći neprijateljskih i kvislinških snaga.¹⁴ Kroz isticanje ovih podataka uz ostalu ilustrativnu muzejsku građu (fotografije, štampu, dokumente i druge muzejske eksponate), koja prikazuje istovremeno partizanske i neprijateljske snage, gledaoci će dobiti ne samo zaokruženu sliku vojnih operacija vođenih na Kozari, nego i niz drugih informacija koje govore o herojskoj borbi partizanskih boraca i naroda Kozare, odnosno istinitu sliku kozarske ofanzive, što je i krajnji cilj muzejske postavke.

Druga, ne manje značajna komponenta je prezentiranje učešća naroda i njegov doprinos NOR-u i revoluciji. Gotovo na svim pomenutim izložbama o Kozari ovo pitanje nije dovoljno tretirano. Prisustvo naroda prikazano je uglavnom kroz zbjegove i deportacije od strane neprijatelja i kvislinga, što, u stvari, i nije karakteristično samo za kozarsko područje. Međutim, ono bitno učešće gotovo čitavog naroda u borbi protiv neprijatelja kroz razne djelatnosti, ostaje gotovo nepoznato. Mislim da je ovo, pored ostalih, jedno od bitnih pitanja koje mora naći svoje mjesto u budućoj muzejskoj prezentaciji u Memorijalnom muzeju na Kozari.

Pored pomenutih komponenata, ne smije se ispustiti iz vida i značaj ambijenta u kome muzej egzistira. Ukoliko se on nalazi na području zbivanja historijskih događaja, kao što je u ovom slučaju Mrakovica na Kozari, onda će on djelovati daleko impresivnije, a istovremeno će biti i živi svjedok događaja naše bliske prošlosti. Ne treba zaboraviti da su memorijalni muzeji, koji se nalaze na mjestima gdje su se odigrali historijski događaji, veoma privlačni za posjetioce zbog svoje neposrednosti i izvornosti, te su zbog toga i dobro posjećeni, što je i krajnji cilj u djelatnosti svake muzejske institucije.

14) Rade Bašić, Ustanak i borbe na Kozari 1941–1942, Beograd, 1957, str. 188.